

Wybrane aspekty gospodarowania rolniczą przestrzenią produkcyjną

Wojciech Ziętara

*Katedra Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa*

Słowa kluczowe: użytki rolne, odłogi, rolnicza przestrzeń produkcyjna, infrastruktura, zagospodarowanie obszarów wiejskich, scalanie gruntów, AWRSP

Wprowadzenie

Produkcja rolnicza nierozzerwalnie wiąże się z rolniczą przestrzenią produkcyjną. W znaczeniu ścisłym obejmuje ona powierzchnię użytków rolnych. Zasadne jest uwzględnienie także powierzchni ściśle związanych z produkcją rolą, takich jak zarządzenia śródpolne, drogi dojazdowe do pól, rowy, śródpolne zbiorniki wodne. Elementy te w istotny sposób wpływają na produktywność użytków rolnych. Przestrzeń ta jest elementem krajobrazu.

Udział rolnictwa w produkcji krajowym brutto wykazuje tendencję malejącą, w 1999 r. spadł do 3,4% [5]. Zmniejszający się udział rolnictwa w PKB nie oznacza zmniejszenia jego roli. W warunkach polskich znaczenie rolnictwa wiąże się z bardzo wysokim udziałem czynnych zawodowo w rolnictwie w ogólnej liczbie osób zawodowo czynnych. Udział ten w ostatnich latach wynosi około 25% [5]. Jest to udział w zasobach sił roboczych i obrazuje bierny stosunek ludności czynnej zawodowo w rolnictwie. Faktyczny udział całkowitych nakładów pracy ponoszonych w rolnictwie, mierzony liczbą pełnozatrudnionych w ogólnej liczbie pełnozatrudnionych, jest zdecydowanie niższy i szacowany jest na około 10% w 1997 r. [2]. Kolejnym czynnikiem świadczącym o znaczeniu rolnictwa jest udział wydatków na żywność w ogólnych wydatkach gospodarstw domowych. W 1999 r. w Polsce udział ten wynosił 28,1%, natomiast w 1990 r. wynosił aż 48% [5]. W gospodarstwach domowych rolników udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem jest wyższy i zawarty w przedziale 51,8% (1990) – 42,9% (1999) [5]. Wykazuje on tendencję malejącą. W krajach wy-

soko rozwiniętych udział wydatków na żywność w ogólnych wydatkach gospodarstw domowych wynosi około 15%.

Mimo zmniejszania się udziału rolnictwa w PKB, w zatrudnieniu, wydatkach gospodarstw domowych na żywność jego rola jest w dalszym ciągu bardzo istotna. Wiąże się ona ze znaczeniem rolniczej przestrzeni produkcyjnej, która jest ważnym składnikiem ogólnej przestrzeni kraju, przede wszystkim jako składnik środowiska przyrodniczego. Istotnymi zagadnieniami, na które dotychczas nie zwracano uwagi, są: wpływ rolnictwa na środowisko przyrodnicze, przede wszystkim na glebę i wodę oraz atmosferę. Czynnikiem wody wiąże się z jej zanieczyszczeniem związkami mineralnymi, a przede wszystkim związkami azotu, które jest rezultatem braku zbilansowania składników pokarmowych [1]. Badania przeprowadzone przez Fotymę wskazują, że w warunkach polskich występuje dodatni bilans azotu, wynoszący ogółem na poziomie pola $37,2 \text{ kg N} \cdot \text{ha}^{-1}$, natomiast na poziomie „bramy” nadmiar wynosi $65,7 \text{ kg}$ [1]. Nadwyżka azotu obciąża wody gruntowe i powierzchniowe. Zjawisko to występuje najczęściej, chociaż nie tylko, przy wysokim nawożeniu mineralnym, a także organicznym. Zanieczyszczenie wód gruntowych i powierzchniowych związkami azotu prowadzi do degradacji zasobów wód powierzchniowych i wglębnych. Obciążenie atmosfery wiąże się z emisją dwutlenku węgla, szczególnie z obiektów związanych z produkcją zwierzęcą i gospodarstwami domowymi. Roślinność rolnicza, a zwłaszcza leśna, redukuje zawartość dwutlenku węgla w powietrzu, dostarczając równocześnie tlenu. Z tych względów właściwe gospodarowanie rolniczą przestrzenią produkcyjną jest niezwykle ważne.

Kolejnym czynnikiem powodującym konieczność właściwego gospodarowania rolniczą przestrzenią produkcyjną jest stałe zmniejszanie się powierzchni użytków rolnych oraz powstające odłogi. Zjawiska te wymagają aktywnego podejścia do gospodarowania rolniczą przestrzenią produkcyjną.

Biorąc pod uwagę przedstawione zjawiska, w artykule omówiono zmiany w powierzchni użytków rolnych, skalę istniejących i powstających odłogów, kierunki właściwego ich zagospodarowania, a także propozycje rozwiązań instytucjonalnych dotyczących gospodarowania rolniczą przestrzenią produkcyjną.

Skala i kierunki zmian w powierzchni użytków rolnych w okresie powojennym

W okresie powojennym obserwuje się stałą tendencję spadkową w powierzchni użytków rolnych. W 1950 r. powierzchnia użytków rolnych wynosiła 20,44 mln ha. W latach 1950–1999 powierzchnia ta zmniejszyła się o 2,01 mln ha do 18,43 mln ha w 1999 r. [4, 5]. Średniorocznie powierzchnia użytków rolnych zmniejszała się o około 41 tys. ha. Przyczyną zmniejszania się powierzchni użytków rolnych było

przejmowanie gruntów głównie na cele komunalne (rozbudowa miast i osiedli, drogi itp. ...). Należy liczyć się, że w przyszłości utrzyma się podobne tempo, a nawet wyższe, przejmowania gruntów rolnych na cele nierolnicze. Fakt ten wiązać się będzie przede wszystkim z przejmowaniem gruntów pod budowę autostrad, dróg i osiedli. Ten ostatni czynnik wiąże się z występowaniem tendencji do zabudowy niskiej w miastach i przenoszenia się części mieszkańców z ośrodków miejskich na tereny wiejskie w celu stałego zamieszkania. Odległość przestaje odgrywać decydującą rolę. Wzrastać będzie także zapotrzebowanie na powierzchnię dla celu budownictwa rekreacyjnego. Procesy te, nieuchronne w naszej sytuacji, wymagają właściwego podejścia do gospodarowania rolniczą przestrzenią produkcyjną w celu zachowania ładu przestrzennego. Należy przypuszczać, że w ciągu najbliższych dwudziestu lat powierzchnia użytków rolnych z tego powodu zmniejszy się może o około 800 tys. ha.

Skala odłogów i tendencje w zakresie wyłączenia gruntów

Po 1990 r. obserwuje się zjawisko powstawania odłogów. W 1990 r. skala odłogów wg danych GUS była niewielka. Brak jest dokładnych danych statystycznych, dotyczących tego zjawiska. O jego skali można było wnioskować w sposób pośredni, a mianowicie na podstawie różnicy między powierzchnią gruntów ornych (potencjalna powierzchnia zasiewów) a rzeczywistą powierzchnią zasiewów. W 1990 r. różnica ta wynosiła 145,8 tys. ha. Oznacza to, że tyle gruntów ornych nie było obsiewane, a zatem stanowiły odłogi. Oprócz gruntów ornych odłogowane były także użytki zielone. Jednak w tym zakresie brak jest wiarygodnych danych. W 1995 r. wg danych statystycznych odłogowanych było około 1321,0 tys. ha. W latach 1996–1999 powierzchnia odłogów i ugorów zawarta była w przedziale 1799,2 tys. ha w 1996 r. do 1549,1 tys. ha w 1999 r. [4, 5]. Uwzględnić należy również fakt odłogowania użytków zielonych. Można zatem sądzić, że rzeczywista powierzchnia nieużytkowanych gruntów rolnych wynosi około 2 mln. ha. Z użytkowania rolniczego wypadają głównie gleby słabe i bardzo słabe. Ich udział w powierzchni gruntów ornych wynosi 34,3% (22,7% – gleby słabe i 11,6% gleby bardzo słabe). Wśród użytków zielonych udział gleb słabych i bardzo słabych wynosi 37,7%. Oznacza to, że powierzchnia słabych i bardzo słabych gruntów ornych wynosi 4831,4 tys. ha, a użytków zielonych 1531,7 tys. ha. Łączna powierzchnia słabych i bardzo słabych gleb wynosi 6363,1 tys. ha, co stanowi około 35% powierzchni użytków rolnych. Z ekonomicznego punktu widzenia produkcja rolnicza na tego rodzaju gruntach jest mało opłacalna. Powstaje pytanie, czy z punktu widzenia potrzeb żywnościowych kraju byłoby możliwe wyłączenie z uprawy gruntów bardzo słabych i słabych. Obliczenia wariantowe przeprowadzane przez zespół pracowników IUNG pod kierunkiem H. Terelaka wykazały, że w wariancie I, przy uprawie zbóż na wszystkich grupach jakościowych gleb, z użytkowania rolniczego może być wyłączonych 1203 ha UR [6]. Wystąpi

jednocześnie nadwyżka produkcji zbóż. W wariancie II założono uprawę zbóż, z wyłączeniem gleb bardzo słabych. W tym wariancie odłogowanych będzie 2532 tys. ha, co stanowi 13,95% użytków rolnych. W tym wariancie również wystąpią nadwyżki zbóż w stosunku do potrzeb. Samowystarczalność w zakresie produkcji zbóż, a także pozostałych produktów będzie zapewniona także w wariancie III, w którym założono wyłączenie z uprawy zbóż gleb bardzo słabych i 30% gleb słabych. W tej sytuacji z użytkowania rolniczego może być wyłączonych 3098 tys. ha, co stanowi 17,1% UR. Z przedstawionych rachunków wynika, że z punktu widzenia potrzeb żywnościowych kraju bez ryzyka może być wyłączonych około 3 mln ha UR. Jest to maksymalna powierzchnia odłogów, która może wystąpić w najbliższej przyszłości. Odrębny problem stanowią kwestie społeczne wiążące się z rolnikami użytkującymi grunty niskiej jakości. Istnieje otwarte pytanie, czy ci rolnicy będą mieli szansę znalezienia dochodów z innych źródeł i zrezygnują z prowadzenia gospodarstw?

Odłogowane grunty w większości (ok. 53%) występują w sektorze gospodarstw indywidualnych, w postaci mocno rozdrobnionej. Powstaje istotne pytanie związane z zagospodarowaniem istniejących i potencjalnych odłogów, a także z przyjęciem odpowiednich rozwiązań instytucjonalnych, umożliwiających racjonalne ich zagospodarowanie.

Kierunki zagospodarowania istniejących i spodziewanych odłogów

Istnieje zgodność wśród specjalistów, że głównym kierunkiem zagospodarowania odłogów powinno być ich zalesienie. Istnieje także potrzeba przeznaczenia części powierzchni gruntów na cele małej i dużej retencji. Polska postrzegana jest jako kraj o wielkim deficycie wody. Poziom opadów atmosferycznych w naszym kraju wynosi około 550 mm rocznie i oceniany jest jako niski [5]. Ponadto większość wód opadowych spływa ciekami wodnymi w sposób bezpowrotny do morza. Z tego względu niezwykle ważnym zagadnieniem jest odbudowa małej i dużej retencji, co wiąże się z zapotrzebowaniem powierzchni. Zachodzi także potrzeba, na co wskazują dotkliwe klęski powodzi, jakie wystąpiły w ostatnich latach, tworzenia powierzchni zalewowych, zatrzymujących okresowy nadmiar wód. Oprócz wyżej wspomnianych kierunków wykorzystania powierzchni, występuje także, o czym już wspomniano, zapotrzebowanie powierzchni na cele komunalne (autostrady, drogi, osiedla).

Wspomniane kierunki zagospodarowania odłogów wymagają podjęcia skutecznych działań organizacyjnych. Odłogowane i wypadające z rolniczego użytkowania grunty pochodzące głównie z sektora gospodarstw indywidualnych, jak już wspomniano, występują w formie rozproszonej. Z tego powodu nie mogą być właściwie

wykorzystane. Zachodzi potrzeba ich scalania i tworzenia odpowiednich kompleksów w celu właściwego ich zagospodarowania. Postulat ten wywołuje potrzebę odpowiednich rozwiązań instytucjonalnych. Oznacza to utworzenie lub powierzenie już działającym instytucjom zadań związanych z właściwym gospodarowaniem rolniczej przestrzeni produkcyjnej.

Propozycje rozwiązań instytucjonalnych w zakresie gospodarowania rolniczą przestrzenią produkcyjną

Dotychczas w Polsce brak jest instytucji, która zajmowałaby się w sposób kompleksowy gospodarowaniem rolniczą przestrzenią produkcyjną. Za ład przestrzenny odpowiadają urzędy gminne, które opracowują i zatwierdzają plany zagospodarowania przestrzennego, związane przede wszystkim z wyznaczaniem stref budownictwa mieszkaniowego i przemysłowego oraz infrastrukturą. Scalenia gruntów dla celów rolniczych są prowadzone na wniosek lokalnych społeczności rolniczych. Są one prowadzone przez powiatowe urzędy geodezyjne. Dotyczą konkretnych zbiorowości rolników i nie mają charakteru kompleksowego. Do zupełnie wyjątkowych należą scalenia lub zamiana gruntów (w wypadku budowy dróg) prowadzone z urzędu. Oznacza to, że w Polsce brak jest odpowiedniej instytucji, która byłaby odpowiedzialna za właściwe gospodarowanie rolniczą przestrzenią produkcyjną.

Dokonując analizy rozwiązań instytucjonalnych w różnych krajach europejskich, należałoby wziąć pod uwagę rozwiązania francuskie. We Francji instytucją odpowiedzialną za gospodarowanie rolniczą przestrzenią produkcyjną jest SAFER – Société d'Aménagement Foncière et d'Etablissement Rural [7]. Jest to organizacja działająca w formie spółki akcyjnej pod nazwą „Spółka zagospodarowania ziemi i zarządzania obszarów wiejskich”. SAFER prowadzi działalność na zasadach rynkowych, tzn. korzystając z prawa pierwokupu dokonuje zakupów terenów, które jako zasób ułatwiają prowadzenie prac scaleniowych i tworzenie powierzchni do zagospodarowania w sposób trwały w drodze sprzedaży lub dzierżawy.

Mimo że SAFER jest spółką akcyjną, działającą na podstawie prawa spółek handlowych, charakteryzuje się trzema cechami szczególnymi:

- SAFER podlegają postanowieniu porozumienia ministrów rolnictwa oraz gospodarki i finansów, które definiuje ich sfery działania (misje SAFER),
- celem działania SAFER nie jest osiągnięcie zysku,
- każda SAFER wykonuje swoją działalność pod kontrolą dwóch komisarzy rządowych.

Organizacja SAFER, oprócz centrali, posiada spółki (tzw. córki) w poszczególnych departamentach. Wiodącym organem jest Rada Generalna (Departamentalna), która podejmuje decyzje o zakresie prowadzonych prac. Państwo (urzędy państwowe) nadzoruje przestrzeganie przepisów prawnych o ochronie własności prywatnej. Kolejnym ogniwem są biura geodezyjne, który przygotowują odpowiednie dokumentacje.

Prace prowadzone przez SAFER realizowane są przy dużym udziale czynnika społecznego, jego formą są komisje zagospodarowania obszarów wiejskich, które działają na trzech poziomach: gminnym i międzygminnym, departamentalnym i krajowym.

Gminna Komisja Zagospodarowania Obszarów Wiejskich podejmuje decyzje dotyczące zagospodarowania obszarów wiejskich w strefie jej działania. Komisja powoływana jest przez prefekta (naczelnik departamentu), na podstawie opinii Rady Generalnej. W skład komisji wchodzi: mer, członek rady gminnej, trzech rolnicy, trzech właściciele gruntów rolnych – niezabudowanych, trzy osoby zajmujące się ochroną środowiska, przedstawiciel przewodniczącego Rady Generalnej, dwóch urzędników i przedstawiciel dyrektora Departamentalnej Służby Podatkowej. Ponadto w skład komisji mogą wchodzić: przedstawiciel Krajowego Instytutu Gwarancji Pochodzenia Produktów Rolnych (INAO) i dwaj lub czterej właściciele obszarów leśnych. Przewodniczącym komisji z urzędu jest funkcjonariusz wymiaru sprawiedliwości w randze sędziego. Skład Międzygminnej Komisji jest podobny do składu Komisji Gminnej. Społeczność lokalna jest reprezentowana przez przedstawiciela władzy miejskiej, dwóch użytkowników gruntów rolnych i dwóch właścicieli gruntów rolnych z każdej gminy. Zasady powoływania departamentalnej komisji zagospodarowania obszarów wiejskich są podobne. Komisji przewodniczy sędzia. W jej skład wchodzi: czterej członkowie Rady Generalnej, dwaj merowie gmin wiejskich, sześciu urzędników, przedstawiciel Izby Rolniczej, dwaj przedstawiciele wiejskich organizacji związkowych reprezentatywnych na poziomie departamentu, jeden przedstawiciel Departamentalnej Izby Notarialnej, dwaj właściciele – wydzierżawiający ziemię, dwaj właściciele gospodarujący na własnej ziemi, dwaj rolnicy dzierżawcy i dwaj przedstawiciele stowarzyszeń ochrony środowiska naturalnego. W zależności od potrzeb skład komisji może być poszerzony.

Krajowa Komisja Zagospodarowania Obszarów Wiejskich działa na poziomie całego kraju. W jej skład wchodzi: członek Rady Państwa jako przewodniczący, dwóch przedstawicieli ministra rolnictwa, jeden przedstawiciel ministra finansów, jeden przedstawiciel ministra ochrony środowiska, jeden specjalista z dziedziny rolnictwa i zagospodarowania obszarów wiejskich.

Finansowanie różnych sposobów zagospodarowania obszarów wiejskich zostało powierzone Radzie Generalnej. Środki mogą pochodzić z własnych źródeł Rady, dotacji ogólnej, wpłat niektórych inwestorów zobowiązanych do pokrycia kosztów zagospodarowania obszarów wiejskich, np. w ramach realizacji dużych inwestycji budowlanych, oraz wpłat właścicieli gruntów oraz wpłat różnych instytucji (regiony, UE). Rada może również udzielać kredytów na wykonawstwo prac związanych z zagospodarowaniem obszarów wiejskich, np. prace scaleniowe. Generalny wykonawca sporządza kosztorys i wskazuje źródła pokrycia kosztów. W kosztach partycypują właściciele i użytkownicy terenu zainteresowani realizacją przedsięwzięcia.

Przedstawiona organizacja SAFER wskazuje na wysoki stopień jej uspołecznienia, co stanowi gwarancję jawności jej działania. Istotną rolę odgrywają porozumienia lokalne, które przyczyniają się do zwiększenia jawności.

Biorąc pod uwagę skalę potrzeb w zakresie gospodarowania rolniczą przestrzenią produkcyjną w Polsce, wynikających z dużej – i jeszcze większej w przyszłości – skali gruntów wypadających z użytkowania rolniczego, a także duże ich rozdrobnienie, zachodzi konieczność podjęcia tych prac przez odpowiednią do skali potrzeb instytucję. Spośród instytucji działających w obszarze rolnictwa pod uwagę należy wziąć Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa i Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa.

Do zadań ARiMR należy, między innymi, wspieranie inwestycji w rolnictwie, przetwórstwie rolno-spożywczym oraz usługach dla rolnictwa, poprawa struktury agrarnej przez dopłaty do oprocentowania preferencyjnych kredytów na zakup ziemi i do przedsięwzięć tworzących nowe miejsca pracy w rolnictwie i jego otoczeniu, a także wspieranie infrastruktury techniczno-produkcyjnej i rolnictwa (Art. 3 Ustawy z dnia 29 grudnia 1993 r. o utworzeniu ARiMR). Agencja ta, jak wynika z przedstawionych zadań, ma charakter agencji płatniczej i byłaby mało przydatna do realizacji zadań w zakresie gospodarowania rolniczą przestrzenią produkcyjną.

Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa, jako państwowa osoba prawna, oprócz zadań związanych z racjonalnym wykorzystaniem potencjału produkcyjnego zasobu skarbu państwa w rolnictwie i prywatyzacji mienia państwowego zobowiązana jest do prowadzenia obrotu nieruchomościami rolnymi skarbu państwa, tworzenia gospodarstw rolnych i prowadzenia prac urządzeniowo-rolnych na gruntach skarbu państwa oraz popierania organizowania na gruntach skarbu państwa gospodarstw rodzinnych. Działalność AWRSP nie ogranicza się wyłącznie do gruntów państwowych w zasobie skarbu państwa, lecz odnosi się do przejmowania gruntów (w drodze wykupu) od rolników rezygnujących z gospodarstw rolnych przy przejściu na rentę lub emeryturę. AWRSP ma oddziały terenowe w większości województw. W niektórych wypadkach obszar działalności oddziału terenowego AWRSP obejmuje teren dwóch województw. Dotyczy to tych województw, w których zasób własności rolnej skarbu państwa jest niski. Instytucja ta ma odpowiednio przygotowane kadry i doświadczenie w zakresie obrotu nieruchomościami rolnymi. Jej zadania mogłyby dotyczyć wykupu rozproszonych działek odłogowanych przez rolników i w drodze wymiany tworzenia większych kompleksów w celu właściwego ich zagospodarowania, np. pod zalesienia, które mogą prowadzić Lasy Państwowe lub osoby fizyczne w drodze zakupu. Należałoby wprowadzić zasadę wydzielania minimalnych powierzchni pod zalesienie, które gwarantowałyby właściwą gospodarkę leśną. Powierzchnie te powinny być określone przez specjalistów gospodarki leśnej. Podobne zasady powinny obowiązywać przy wydzielaniu powierzchni na inne cele, np. budownictwo mieszkaniowe i rekreacyjne, tereny zalewowe, ekologiczne itp. Agencja

powinna mieć prawo pierwokupu gruntów przeznaczonych na sprzedaż przez rolników indywidualnych.

Warunkiem skutecznej działalności AWRSP w zakresie gospodarowania rolniczą przestrzenią produkcyjną powinno być możliwie wysokie uspołecznienie i jawność jej działań, dzięki wprowadzeniu czynnika społecznego w postaci przedstawicieli różnych stron zainteresowanych gospodarowaniem rolniczą przestrzenią produkcyjną.

Konieczne byłyby także zmiany w zasadach finansowania Agencji w związku z prowadzeniem nowej działalności. Dotychczas Agencja zadania ustawowe realizuje z przychodów uzyskanych z zagospodarowania majątku skarbu państwa. Zadania te ujmowane są w rocznym planie finansowym Agencji zatwierdzanym przez ministra skarbu państwa. Nadwyżki pieniężne odprowadzane są do budżetu. Podjęcie nowej działalności spowoduje wzrost kosztów. Ewentualne niedobory powinny być finansowane przez budżet lub ze środków innych instytucji, np. Unii Europejskiej. W kosztach partycypować powinni także uczestnicy, np. rolnicy, których grunty podlegają scaleniu.

Podsumowanie

Biorąc pod uwagę skalę aktualnie występujących i spodziewanych odłogów oraz ich rozdrobnienie, zachodzi potrzeba zwrócić większą uwagę na kwestię gospodarowania rolniczą przestrzenią produkcyjną. Głównym kierunkiem zagospodarowania odłogowanych gruntów powinno być ich zalesianie, a także przeznaczanie powierzchni na małą i dużą retencję, mając na uwadze ogromny deficyt wody w naszej gospodarce. Racjonalne zagospodarowanie odłogowanych gruntów, które są silnie rozproszone, wymaga ich scalania w drodze wykupu i wymiany. Zadania tego rodzaju powinna wykonać odpowiednia instytucja mająca stosowne doświadczenie, możliwości kadrowe i techniczne. Instytucją, która w dostatecznym stopniu spełnia oczekiwane wymagania, jest Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa, która ma odpowiednie struktury terenowe i doświadczoną kadrę. Niezbędna byłaby jednak weryfikacja dotychczasowych ustawowych zadań Agencji, dotyczących zwalczania bezrobocia na terenach popegeerowskich i działalności socjalnej. Jej zadania powinny dotyczyć restrukturyzacji i prywatyzacji mienia państwowego w rolnictwie i prowadzenie działań związanych z racjonalizacją gospodarowania rolniczą przestrzenią produkcyjną w rolnictwie.

Literatura

- [1] Fotyma M., Igras J., Kopiński J., Głowacki M. 2000. Bilans azotu, fosforu i potasu w rolnictwie polskim. Gospodarowanie rolnictwem zrównoważonym u progu XXI wieku. Zeszyt specjalny. *Pamiętnik Puławski* 120/I: 91–100.
- [2] Hunek T. 2000. Dylematy polityki rolnej. IRWiR. Warszawa.
- [3] Majewski E. i zespół. 1997. Warunki i ekonomika produkcji rolniczej na glebach marginalnych z uwzględnieniem produkowania żywności o podwyższonych parametrach „zdrowotnych”. IERiGŻ. Warszawa.
- [4] Rocznik Statystyczny Rolnictwa 1998, GUS Warszawa.
- [5] Rocznik Statystyczny RP 1993–2000, GUS Warszawa.
- [6] Terelak H., Krasowicz S., Stuczyński T. 2000. Środowisko glebowe Polski i racjonalne użytkowanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Gospodarowanie w rolnictwie zrównoważonym u progu XXI wieku. Zeszyt specjalny. *Pamiętnik Puławski* 120/II: 455–469.
- [7] Verdun L. 1999. SAFER: Rola i organizacja, w zagospodarowaniu ziemi we Francji i w Polsce. Wydawnictwo SGGW. Warszawa.

Selected aspects concerning the management of agricultural production space

Key words: agricultural land, fallow land, agricultural production space, rural development, land consolidation

Summary

Some problems related to the management of agricultural production space were discussed, with the focus on such issues as continuous decline in the area, of agricultural land, increase of dispersed fallow land, large (over 30%) share of poor soils. There is a need for consolidation of dispersed fallow land and its afforestation. Agricultural Property Agency of the State Treasury might be indicated as an institution able to realize the consolidation programme and to make a rational use of fallow land for forestation, small retention as well as recreational purposes.